

*Н.С. Щерба,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
канд. пед. наук, доцент*

Тлумачення положень інклюзивного навчання дітей з інвалідністю у вітчизняній і міжнародній освітньо-нормативній документації

Постановка проблеми. Право на освіту є одним із базових прав людини безвідносно до стану її здоров'я. Перехід від т.зв. "Медичної" до "Соціальної моделі" ставлення до людей з інвалідністю, що розпочався в Україні, має на меті їх максимальну інтеграцію в суспільство, тобто реалізацію всіх прав, закріплених за ними в міжнародних і вітчизняних нормативних документах.

В Національній доповіді "Про становище осіб з інвалідністю" поняття "*дитина-інвалід*" визначається як "особа віком до 18 років зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії з зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист" [8]. Відповідно, при навчанні дітей з інвалідністю мають бути передбачені шляхи компенсації наявних обмежень і максимально повного включення (інклюзії) таких дітей в освітній процес. Водночас, як вказується в Національній стратегії розвитку освіти, обмеженість доступу до якісної освіти учнів з особливими потребами – це одна з основних проблем її сучасного стану в Україні [9:8].

Метою цієї публікації є аналіз співвідношення основних положень інклюзивного навчання в матеріалах вітчизняної та міжнародної освітньо-нормативної документації та інтерпретація виявлених результатів. Її **актуальність** визначається доцільністю усунення протиріччя між існуючими міжнародними вимогами щодо

забезпечення права дітей з інвалідністю на освіту та особливостями вирішення цього питання в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика запровадження інклюзивного навчання в контексті освіти дітей з інвалідністю розглядається таких міжнародних освітньо-нормативних документах, як: Касабланкська декларація, Конвенція про права дитини, Мадридська декларація, Саламанкська декларація та ін.. Основні пропозиції щодо забезпечення права дітей з інвалідністю на освіту акумулюються в таких положеннях:

- Збереження і вдосконалення *мережі спеціальних навчальних закладів*;
- Розробка *освітніх систем і програм*, що враховують все розмаїття особливостей, здібностей, інтересів і навчальних потреб учнів;
- Розширення *доступу* школярів з особливими потребами до *інклюзивного та інтегрованого навчання* в загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах (якщо для цього немає інших показань);
- Пріоритетне *навчально-методичне та матеріально-технічне забезпечення* інклюзивних навчальних закладів;
- Забезпечення механізмів *планування, моніторингу та оцінювання* якості інклюзивної освіти дітей з інвалідністю [5; 6; 7; 10].

Розглянемо матеріали чинної освітньо-нормативної документації та їх співвідношення з відповідними міжнародними джерелами.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі Статтею 23 Закону України "Про освіту", *інклюзивне навчання* – це система освітніх послуг, що забезпечує реалізацію права на освіту осіб з особливими освітніми потребами, а також їх соціалізацію та інтеграцію в суспільство [3]. У матеріалах інструктивно-методичного листа "Про організацію інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах", це поняття розуміється як комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування

особистісноорієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей [4]. Згідно з матеріалами Саламанкської декларації, передумовою для запровадження інклюзивної освіти є принципи т. зв. "здорової педагогіки". Вона передбачає, що відмінності між людьми є нормальним явищем, а тому *навчання потрібно відповідним чином адаптувати до потреб дітей*, а не "підганяти" дітей до усталених припущень щодо організації та характеру навчального процесу (переклад з рос. – Н.С. Щерба) [10:6]. Тобто інклюзивна освіта стосується не лише дітей з інвалідністю, а всього загалу учнів.

За матеріалами Саламанкської декларації, інклюзивна освіта дітей з інвалідністю ґрунтується на наступних принципах (див. табл. 1):

Таблиця 1.

Принципи інклюзивної освіти (за матеріалами Саламанкської декларації) та їх реалізація у вітчизняній освітньо-нормативній базі

№	Принципи інклюзивної освіти	Їх реалізація в українських освітньо-нормативних документах
1.	<i>Спільне навчання</i> всіх дітей у всіх випадках, коли це вважається можливим, незважаючи на труднощі чи відмінності між ними.	Згідно з п. 1 Статті 14 Закону України "Про освіту" дітям з особливими потребами має бути забезпечено <i>доступ до державних і комунальних навчальних закладів</i> шляхом створення безперешкодного середовища.
	<i>Виключення</i> становлять ситуації, коли навчання у звичайних класах не може задовольнити їх освітніх чи соціальних потреб (наприклад, у випадку освіти глухих чи сліпих дітей) або	Згідно з п. 2 Статті 9 Закону України "Про загальну середню освіту" діти з особливими потребами також мають право навчатись у таких <i>спеціальних закладах</i> , як: <ul style="list-style-type: none"> • <i>спеціальна школа</i> – навчальний заклад для дітей, що потребують корекції фізичного та / або розумового розвитку;

	<p>якщо відокремлене навчання є передумовою благополуччя дитини. Тоді освіта має проводитись у спеціальних школах, класах, секціях.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>санаторна школа</i> – освітній заклад із відповідним профілем для дітей, що потребують тривалого лікування; • <i>навчально-реабілітаційний центр</i> – освітній заклад для дітей з особливими освітніми потребами, зумовленими складними порушеннями розвитку [2; 3].
2.	<p>Врахування різних потреб учнів шляхом:</p> <p>а) приведення до відповідності різних видів і темпів навчання;</p>	<ul style="list-style-type: none"> • За Статтею 7 Закону України "Про освіту" дітям з особливим потребами забезпечується право на навчання за допомогою <i>найбільш доступних для них мови, методів і способів спілкування</i>, зокрема навчання жестовою мовою, з використанням шрифту Брайля і т. д.. • Згідно з Додатком до листа МОНмолодьспорту №1/9-529 навчання дітей з особливими потребами передбачає адаптацію змісту, методів і форм навчальної діяльності (використання навчальних завдань різного рівня складності; <i>збільшення часу на виконання, зміну темпу занять, чергування видів діяльності</i>) [1; 3];
	<p>б) розробки відповідних навчальних планів;</p>	<p>За Статтею 23 Закону "Про освіту" діти з особливими потребами мають одержати <i>Індивідуальну програму розвитку</i> (що забезпечує індивідуалізацію навчання, визначає перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових та інших послуг і засобів для розвитку);</p>

	<p>в) вживання організаційних заходів.</p>	<p>За Статтею 14 Закону "Про освіту" вони мають право на підвезення до місця навчання і додому, у тому числі шкільними автобусами, пристосованими для перевезення дітей, які пересуваються на кріслах колісних".</p> <p>Згідно з Додатком до листа МОНмолодьспорту №1/9-529 передумовою запровадження інклюзивного навчання є забезпечення таких видів адаптації освітнього процесу до потреб дитини з особливими потребами, як:</p> <ul style="list-style-type: none"> • адаптація середовища (збільшення інтенсивності освітлення в кімнатах; зменшення рівня шуму в класі, забезпечення слуховим апаратом; створення відокремленого блоку в приміщенні школи для учнів початкових класів; забезпечення архітектурної доступності для дітей з порушенням опорно-рухового апарату); • адаптація методичних матеріалів (адаптація навчальних посібників, наочних та інших матеріалів; використання друкованих текстів з різним розміром шрифтів тощо) [1].
	<p>г) розробки стратегії викладання.</p>	<p>Статтею 33 Закону "Про освіту" передбачено введення до штату закладів середньої освіти посади асистента вчителя [2; 3].</p>
<p>3.</p>	<p>Надання постійної підтримки школам з інклюзивною формою освіти на державному і місцевому</p>	<p>Згідно зі Статтею 21 Закону України "Про загальну середню освіту", органи місцевого самоврядування та місцеві органи виконавчої влади забезпечують безкоштовним харчуванням... дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються у спеціальних і інклюзивних класах [2].</p>

	рівнях.	
4.	Організація інклюзивних шкіл <i>на базі</i> середніх <i>спеціальних навчальних закладів</i> , що є краще устаткованими.	За Статтею 8 Закону України "Про загальну середню освіту" <i>заклади загальної середньої освіти можуть створювати</i> у своєму складі... спеціальні та інклюзивні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами [2].
5.	Організація інклюзивної школи передбачає розробку навчально-методичного забезпечення , здатного задовільнити потреби дітей зі значними розумовими та фізичними недоліками [10:11-12, 17-18].	Передумовами запровадження інклюзивного навчання є: а) розробка комплексної Індивідуальної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами, що допоможе педагогічному колективу закладу пристосувати середовище до потреб дитини; б) спостереження за динамікою розвитку учня [4].

Висновки і пропозиції. Як можна помітити з табл. 1, принципи Саламанкської декларації щодо організації інклюзивної освіти дітей з особливими потребами загалом відображаються в чинній вітчизняній освітньо-нормативній документації. Проте в п. 4 міститься невідповідність, що може негативно вплинути на ефективність цього процесу. Мається на увазі тенденція до організації інклюзивної освіти на базі звичайних навчальних закладів, а не спеціальних. Політико-економічні реалії в Україні часто перешкоджають утворенню в перших такого освітнього середовища, що сприяло б всебічному охопленню потреб дітей з інвалідністю. Тому використання

спеціальних шкіл для спільного навчання хворих і здорових дітей видається раціональнішим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Додаток до листа МОНмолодьспорту №1/9-529 від 26.07.12 "Психологічний і соціальний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання" // Методична служба [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://metodist.ucoz.com/news/list_monmolodsport_1_9_529_vid_26_07_12_roku/2012-07-30-931

2. Закон України "Про загальну середню освіту" // Законодавство [Електронний ресурс]. – <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/651-14>

3. Закон України "Про освіту" // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст. 380. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page>

4. Інструктивно-методичний лист МОНмолодьспорту № 1/9-384 від 18.05.12 "Про організацію інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах" // Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/1287->

5. Касабланкская декларация. Приложение к вербальной ноте Постоянного представительства Марокко при Организации Объединенных Наций от 18 июля в адрес Секретариата. Региональное консультативное совещание арабских государств по проекту международной конвенции о защите и поощрении прав и достоинства инвалидов. Касабланка, 15-17 июля 2005 года // Декларации. – http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/decl_disabled.shtml

6. Конвенція про права дитини (20 листопада 1989 року) (редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року) (Конвенцію ратифіковано Постановою ВР № 789-ХІІ від 27.02.91). – http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021

7. Мадридская декларация. Приложение к письму Временного поверенного Постоянного представительства Испании при Организации Объединенных Наций от 11 января 2008 года на имя

Председателя Генеральной Ассамблеи. "Участие гражданского общества в осуществлении Конвенции о правах инвалидов – оно должно дать результаты" // Декларации. – http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/decl_disabled.shtml

8. Національна доповідь "Про становище осіб з інвалідністю" Міністерства соціальної політики України та Державної установи Науково-дослідного інституту соціально-трудоких відносин. – К.: 2013. – 198 с.

9. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. - http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf

10. Саламанкская декларация и рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями, принятые Всемирной конференцией по образованию лиц с особыми потребностями: доступ и качество. Саламанка, Испания, 7-10 июня 1994 года // Декларации ООН [Электронный ресурс]. – http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/salamanka.pdf